

TOTEM

Tidsskrift ved Religionsvidenskab,
Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet

Nummer 53, forår 2024

© Tidsskriftet og forfatterne, 2024

Seminar A

Religion, Død og Begravelsespraksis

Af stud. mag.

Mette Sorangy Christensen

Indhold

1. Indledning	2
2. Teori	3
2.1 'Levet religion'	3
2.2 'Words against death'	5
2.3 Medier og offentlige sørgeritualer	6
3. Metode	7
4. Terrorangreb i København	7
4.1 En national tragedie	7
4.2 Nationalt sørgeritual	9
4.3 De seks dimensioner	10
4.4 Ord kan genvinde magten.....	16
5. Teoriernes relevans	17
6. Konklusion	19
7. Litteraturliste	20

1. Indledning

I denne opgave vil jeg analysere materialesamling 3: Mindehøjtideligheden efter terrorangrebet i København. Mindehøjtideligheden fandt sted på Østerbro i København den 16. februar 2015 for at mindes Finn Nørgaard og Dan Uzan, som var ofre for terrorangrebene i København den 14. og 15. februar 2015 (TV 2 2015; DR1 2015). Jeg vil starte med at redegøre for Nancy Ammermans bog *Studying Lived Religion: Contexts and Practices*, 2021. Jeg vil anvende hendes teori om 'levet religion' til at analysere, hvordan religion kommer til udtryk i mindehøjtideligheden. Derudover vil jeg inddrage Douglas Davies *Death, Ritual and Belief: The Rhetoric of Funerary Rites*, 2017 samt artiklen "Till death do us join: media, mourning rituals and the sacred centre of the society" af Mervi Pantti & Johanna Sumiala. Formålet med at inddrage disse teorier er at diskutere anvendeligheden i forhold til mindehøjtideligheden.

2. Teori

2.1 'Levet religion'

Jeg vil starte med at præsentere Nancy T. Ammermans bog om levet religion. Ammerman undersøger det, hun kalder 'levet religion', hvilket dækker over religion, som den manifesterer sig i hverdagssituationer. Dette kan undersøges ved at observere menneskers religiøse praksis, herunder også ikke-religiøse mennesker. Levet religion handler således om at betragte selv de situationer, der ikke direkte er religiøse, hvilket giver mulighed for at undersøge religion på en ny måde (Ammerman 2021, 5, 19). Ammerman påpeger, at det, der adskiller religiøs praksis fra enhver anden praksis, er det spirituelle, da det muliggør en oplevelse af unormale situationer i en normal verden (ibid., 25).

Til at undersøge levet religion foreslår hun seks dimensioner; 'embodiment', materielle, emotionelle, æstetiske, moralske og narrative. Ifølge Ammerman er disse seks byggestenene for enhver social interaktion og kan dermed bruges som analyseredskab til studier af levet religion (ibid., 8). Jeg vil kort beskrive hovedtrækkene ved de seks dimensioner. Jeg har ikke været i stand til at finde et dækkende dansk ord for 'embodiment', hvorfor jeg derfor vil holde mig til den engelske betegnelse. Ammerman anvender begrebet "shared embodied know-how" (ibid., 75), hvilket refererer til noget, der er blevet en vane for os. Vi er ikke bevidste om det, der er 'embodied', før det øjeblik, hvor vi ikke ved, hvordan man skal gøre noget. På det tidspunkt bliver vi opmærksomme på, hvad der er embodied og hvad der ikke er (ibid. 81). Embodiment dimensionen kan være nyttigt til at afsløre og undersøge praksisser, som man måske ikke umiddelbart havde forestillet sig.

Den anden dimension er materialitet og konkrete objekter. Der er mere definerede religiøse objekter, der ofte har en officiel betydning fastlagt af religiøse eksperter. Ammerman lægger dog vægt på, hvordan materielle ting bliver brugt i praksis, da hun mener, at den materielle kultur og hverdagspraksis spiller en større rolle i levet religion end den officielle betydning (ibid., 98-100). Ammerman påpeger desuden, at ting og steder har en historie, men samtidig er deres betydning konstant til forhandling. F.eks. er vej-kantsmindemærker steder, der midlertidigt bliver omdannet til noget andet (ibid., 102, 106-107).

Ammerman pointerer, at man ikke kan forstå religiøs praksis uden at forstå den emotionelle dimension (ibid., 112). Hun argumenterer for, at følelser også påvirkes af eksterne omstændigheder, da vi har en 'shared knowlegde' dvs. en fælles forståelse for,

hvornår vi bør udtrykke forskellige følelser som sorg, glæde osv. (ibid., 123). Religiøse ritualer er ofte designet til at fremkalde følelser, og ved at observere disse ritualer kan vi få viden om deltagerne og gruppens følelser (ibid. 125). En gruppes følelsesmæssige bånd kan bidrage til, at individet føler en større forpligtelse overfor gruppen. Dette kan resultere i negative følelser over for andre grupper, hvilket ligeledes kan komme til udtryk i individernes hverdagspraksis. Gennem tiden har der været mange eksempler på had og eksklusion baseret på religiøse institutioner og politik, men det har ofte sin rod i følelser som had og frygt, der er blevet helliggjort af en religiøs autoritet (ibid., 128-130). Ammerman pointerer, at musik også spiller en stor rolle for vores følelser, da det involverer alle dimensionerne (ibid., 139).

Ammerman påpeger, at den æstetiske dimension er en sanselig dimension, der omhandler smage, lyde, lugte og syn. Vi bruger vores sanser til at vurdere, om vi opfatter noget som attraktivt, smukt, eller frastødende, hvilket betyder at sanserne har en indflydelse på vores oplevelser (ibid., 141, 155).

Formålet med at undersøge den moralske dimension er for Ammerman at undersøge, hvordan mennesker bruger og praktiserer moral. I religiøse sammenhænge blandes den moralske vurdering ofte med emotionelle og æstetiske dimensioner. Det betyder, at vi fravælger umoralske handlinger baseret på følelser som skam eller afsky mm. (ibid., 160-161). Ammerman fremhæver, at vi især bør fokusere på den moralske dimension i religiøs praksis, der søger at opretholde status quo, samt i praksisserne, der straffer dem, der modsætter sig dette (ibid., 168).

Den sidste dimension Ammerman foreslår, er narrativer. Narrativer kan både fortælle noget om individets selvfortælling, 'hvem er jeg', men det kan også være et kollektivt narrativ, der siger noget om, 'hvem er vi', som medlemmer af en institution (ibid., 178). Narrativer er med til at skabe en følelse af tilhørsforhold, men de kan også skabe muligheden for at redefinere tilhørsforholdet (ibid., 186). Ved folkedrab formidles der ofte budskaber gennem mindesmærker, men disse fortællinger er dynamiske, og de formes af situationen, fortælleren samt publikum. Det er vigtigt at være opmærksom på, hvem der bliver fremstillet som offer og gerningsmænd, samt hvilke historiske begivenheder, der bliver fremstillet, og hvilke der bliver 'glemt' (ibid., 188). Alt dette kan give indsigt i narrativernes funktion. Mindehøjtideligheden er til for at mindes de to dræbte, i det følgende vil jeg derfor præsentere en teori, der har fokus på døden og måden, vi håndterer den på.

2.2 'Words against death'

Det faktum, at mennesker skal dø, og at mennesker er bevidste derom, er ifølge Douglas Davies årsagen til det, han kalder 'words against death'. Dette er en teori, der betragter dødsritualer som en måde at håndtere og tilpasse sig det faktum, at vi er dødelige. Davies pointerer, at 'words against death' bliver udtrykt gennem bøger eller offentlig kommunikation, såsom bønner, musik osv. (Davies 2017, 4). Han argumenterer for, at dødsritualer både handler om identitet og det sociale samfund, samt det faktum at kroppen simpelthen forgår. Det er tilmed en teori om, hvordan ritualer og ceremonier kan bruge ord til at genvinde magten over døden (ibid., 11). Ved begravelser og mindehøjtideligheder er det tydeligt at se, hvordan ord kan bruges til at fremkalde følelser, og hvordan de kan forstærkes gennem taler eller musik (ibid., 14).

Davies argumenterer tilmed for døden som et mikrokosmos. Han mener, at menneskekroppen kan ses som et symbol for det samfund, det er en del af. F.eks. kan et barn være et symbol for forældreskab, men hvis barnet dør, udfordres forældreskabet. Det betyder derfor, at når et individ dør, bliver det et angreb på disse samfunds idéer (ibid. 21-22). Et andet aspekt, som Davies inddrager, er begrebet 'words against evil'. Han knytter det til Holocaust, hvor mange jøder mistede deres tro. Han foreslår derfor, at words against death i en sekulær kontekst blev til words against evil, og at disse ord bl.a. blev udtrykt gennem mindesmærker (ibid., 141).

Davies kommer ydermere ind på 'roadside memorials' eller vejkantsmindemærker. Når mennesker dør i et trafikuheld eller lignende, kan der opstå en midlertidig betydning ved det sted, som før ulykken var ubetydelig. Der dannes midlertidige mindesmærker med blomster, kort osv. ved ulykkesstederne. Disse vejkantsmindemærker ses ligeledes uden for private hjem, hvor personer er blevet dræbt. Dette er en måde, hvorpå folk søger at tilføre mening til det meningsløse (ibid., 180).

Slutteligt argumenterer Davies for, at fjernsynet er det mest betydningsfulde medie til at fremstille døden, da det kan nå ud til millioner af mennesker. Gennem fjernsynet kan døden både formidles gennem fiktion og som noget faktuel. Det kan desuden bruges til at genskabe og bekræfte det nationale fællesskab (ibid., 225). Jeg vil bruge Davies' og Ammermans teorier til at analysere mit datamateriale, mindehøjtideligheden og TV-avisen, med henblik på at kunne diskutere deres anvendelighed.

2.3 Medier og offentlige sørgeritualer

Jeg vil i det følgende redegøre for artiklen af Pantti og Sumiala. Formålet med artiklen er at give et historisk perspektiv på sørgeritualer og nyhedsmedier. Jeg vil bruge denne artikel til at belyse mediernes rolle i mindehøjtideligheden i København, da jeg antager, at medierne spiller en væsentlig rolle i disse ritualer. Pantti og Sumiala pointerer, at der er sket en forandring gennem tiden med mediernes rolle i offentlige sørgeritualer. De undersøger dette nærmere ved at kigge på dækningen af 'nationale tragedier' i Finland gennem tiden (Pantti and Sumiala 2009, 119-120).

Pantti and Sumiala understreger, at kriterierne for at betegne noget som en nationaltragedie er, at det involverer et væsentligt antal menneskers død, eller at døden har en symbolsk værdi. I denne artikel fremhæver de unge menneskers død, der opfylder disse kriterier. De begrundet deres fokus ved at påpege, at unge menneskers død typisk er uventet i et moderne samfund, og at de også repræsenterer samfundets fremtid. Disse faktorer fører tilmed ofte til en større ritualisering (ibid., 124). Nationale tragedier kendetegnes ligeledes ved, at de er en afbrydelse af hverdagen. Dog anses de som uventede og uønskede afbrydelser i modsætning til f.eks. nationale bryllupper. Pantti og Sumiala henviser hermed til Katz & Liebes' skelnen mellem 'cermonial' and 'traumatic' events (ibid., 122).

Pantti og Sumiala understreger, at religiøse ritualer spiller en vigtig rolle, for så vidt det angår publikum og de af samfundets medlemmer, der udfører ritualen. De pointerer dog, at der er sket en forandring med fremstillingen af det religiøse sørgeritual gennem tiden. En af de forandringer, forfatterne peger på, skyldes teknologiens udvikling. I starten var medierne blot med på sidelinjen som passive observatører til sørgeritualen, men sidenhen har medierne fået en mere aktiv rolle (ibid., 125-126). Mediernes rolle er blevet markant større og mere kompleks i takt med den teknologiske udvikling. Catherine Bell pointerer, at ritualerne i det moderne samfund er dybt påvirket af medierne, som har magten til at bestemme, hvordan ritualen skal formes og opleves (ibid., 120). Mediernes øget rolle skyldes, at de kan henvende sig mere direkte til publikum f.eks. gennem interviews. Som et resultat heraf er tilgangen til religiøse sørgeritualer blevet meget personlig, og der skabes en mere intim stemning gennem elementer som bl.a. musik (ibid., 126). Pantti og Sumiala påpeger desuden, at det er medierne, der kan give befolkningen adgang, og dermed har de magten til at skabe narrativet for seerne og repræsentere sig selv som formidlere af folkets kerneværdier (ibid., 130).

Forfatterne foreslår forskellige typer af sørgeritualer. En af kategorierne kalder de 'civic rituals', som jeg her vil oversætte til borgerlige ritualer. Denne type sørgeritualer er forbundet med spontanitet og skabes af individer i stedet for etablerede institutioner. Det kan f.eks. være vejkantsmindemærker, hvor der lægges blomster, lys, bamser og lignende. I denne type sørgeritualer får befolkningen mulighed for aktivt at skabe og deltage i en følelse af sammenhold og fællesskab. En anden type af sørgeritualer kalder de 'national rituals', hvilket jeg vil oversætte til nationale sørgeritualer. Nyhedsmedierne bruger særligt sorg til at skabe en nationalfølelse. I mediernes dækning fokuserer de på at vise billeder af nationale elementer som flag, præsidenter og ministre, der deltager i offentlige sørgeritualer. Der bliver streamet et-minuts-stilhed, og der bruges en voice-over til at bekræfte de følelser, seerne måtte opleve under sørgeritualet såsom sorg eller chok (ibid., 127-128). Medierne spiller en vigtig rolle i rapporteringen af nationale tragedier og de religiøse sørgeritualer har potentiale til at skabe en stærk følelsesmæssig oplevelse. Pantti og Sumialas studie viser således, at der er et sammenspil mellem religion, medier og nationen, når der konstrueres et fællesskab i forbindelse med nationale tragedier (ibid., 131). Det er vigtigt at huske, at deres undersøgelse er foretaget i Finland, hvilket kan betyde, at et nationalt sørgeritual kan tage sig anderledes ud i en dansk kontekst. Det vil jeg vende tilbage til i diskussionen.

3. Metode

Jeg har valgt at transskribere mit materiale, dog kun overfladisk pga. tidsbegrænsning, for at danne mig et bedre overblik over materialet. Jeg har især brugt Ammermans teori som analyseredskab, og desuden har jeg suppleret med de to andre præsenterede teorier.

4. Terrorangreb i København

4.1 En national tragedie

Jeg vil først fremhæve den helt centrale plads, terrorangrebene fik i medierne. Det bliver nævnt flere gange af både DR og TV2, at de har ryddet sendefloden for at sætte fokus på terrorangrebene (TV 2 2015, 41:24-41:48; DR1 2015, 18:56-19:34). Jeg vil her argumentere for, at det er en klar afbrydelse af hverdagen, men det er en uønsket afbrydelse,

hvilket svarer til Pantti og Sumialas begreb om 'traumatic event'. Dette er således et kendetegn for nationale tragedier.

Jeg vil desuden argumentere for, at terrorangrebet i København kan anses som værende en national tragedie. "I weekenden blev to uskyldige borgere dræbt. Og fem politifolk blev såret." (TV 2 2015, 14:26-14:35). Citatet er fra den daværende Statsminister Helle Thorning-Schmidts tale, da hun deltog i mindehøjtideligheden i København. Statsministeren fortsatte "Vi står fast på en fri og tryk hverdag i et demokratisk land. Det er derfor, vi er samlet i aften... Vi er stålsatte på at stå vagt om vores værdier. Vi insisterer på at værne om vores frihed." (ibid., 17:10-18:19). Hun fremhævede i sin tale, at mindehøjtideligheden var til for at værne om de danske værdier, som demokrati og frihed. Terrorangrebet handler således ikke blot om to individer, der er døde, men det handler også om et angreb på samfundets værdier. Det er her relevant at inddrage Davies' pointe om døden som mikrokosmos, da de to individer anses som et symbol for de værdier i samfundet, der har været under angreb. Denne symbolik blev ikke kun nævnt af Helle Thorning-Schmidt. Flere af talerne til mindehøjtideligheden refererede til en større betydning med terrorangrebene. En af dem var Overborgmester Frank Jensen, der sagde "... at mørke kræfter forsøger at tage det mest dyrebare, vi har, nemlig vores frihed, vores tryghed, vores demokrati og vores ytringsfrihed." (ibid., 13:25-13:38). Overborgmesteren fokuserede på mange af de samme værdier som statsministeren. Ligeledes holdte den franske ambassadør en tale, hvor han også ytrede samme holdning "Vi må kæmpe sammen uden at vige, uden nogensinde at give efter. Uden nogensinde at slippe troen på vores grundlæggende rettigheder. Aldrig slippe retten til at le. Retten til humor. Retten til sorgløshed. Retten til tillid, til respekt." (ibid., 34:58-35:27). Ambassadørens ord lignede både statsministerens samt overborgmesterens udtalelser. I terrorangrebet var antallet af dræbte og sårede ikke af et væsentligt antal mennesker, som Pantti og Sumiala pointerede, var kravet for at kalde noget en national tragedie. Begivenheden havde til gengæld en større symbolsk værdi, hvilket Pantti og Sumiala påpegede også kunne være et kendetegn for en national tragedie. Jeg vil dermed argumentere for, at de få dræbte personer symboliserer noget større, hvilket gør det til en national tragedie. Senere i opgaven vil jeg vende tilbage til denne symbolisering.

4.2 Nationalt sørgeritual

Mindehøjtideligheden blev arrangeret af partierne i Københavns borgerrepræsentation, og det blev flere gange bemærket, at Hans Kongelige Højhed Kronprins Frederik var til stede (ibid., 00:56-01:25). Som tidligere nævnt var også andre prominente profiler til stede ved mindehøjtideligheden. Disse profiler kan anses som repræsentanter for instanser, der markerer deres opbakning til de danske værdier. Ifølge Pantti og Sumiala er det et træk ved nationale sørgeritualer, at profiler som ministre, præsidenter osv. holder tale til mindeceremonier.

Billede 1 (DR1 2015)

I TV-avisen fra den 16. februar 2015 fokuseres der specielt på det danske flag, der er på halv over hele Danmark. Flaget bliver fremhævet som det første billede, der vises i TV-avisen, som det fremgår af Billede 1. Flaget blev et gennemgående symbol i hele udsendelsen, og det blev vist flere gange. Dette er endnu et træk fra sørgeritualer, som beskrevet af Pantti og Sumiala.

Billede 2 (ibid.)

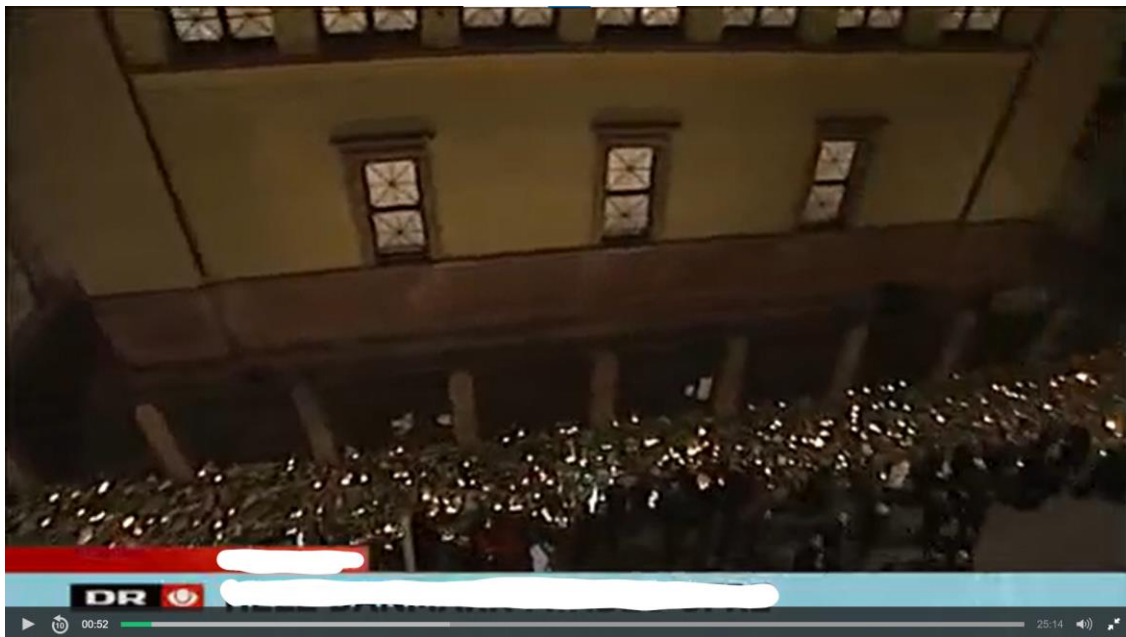
Efterfølgende viste TV-avisen et kort over alle de steder i Danmark, hvor der blev holdt mindehøjtideligheder. Jeg ser dette som endnu et eksempel på et nationalt sørgeritual, da disse billeder bidrager til at fremhæve det nationale fællesskab.

En sidste ting, jeg vil fremhæve i denne forbindelse, er fænomenet et-minuts-stilhed. I TV-avisen blev et-minuts-stilhed nævnt i tre specifikke tilfælde. Det første var i Hørsholm Hallen, hvor der blev afholdt en personlig mindehøjtidelighed for Dan Uzan (DR1 2015, 15:03). Dernæst lavede TV-avisen deres egen version af et-minuts-stilhed ved at vise et minut fra dagens markeringer (ibid., 11:50-12:38), hvor der også blev vist et klip fra et-minuts-stilhed på Sct. Jørgens skole i Holstebro (ibid., 11:57). Slutteligt filmede de et-minuts-stilhed, som blev holdt under statsministerens tale ved mindehøjtideligheden (TV 2 2015, 14:53-15:57). Det er tydeligt, både i TV-avisen og ved mindehøjtideligheden, at et-minuts-stilhed er et gennemgående element, hvilket ligeledes er karakteristisk for et nationalt sørgeritual ifølge Pantti og Sumiala. I det følgende afsnit vil jeg undersøge, hvordan levet religion kommer til udtryk i mindehøjtideligheden og i TV-avisen. Til dette vil jeg anvende Ammermans begreber som analyseredskaber.

4.3 De seks dimensioner

Jeg vil starte med materialitet dimensionen. Som nævnt tidligere spiller flaget en særlig rolle i TV-avisen. Jeg fortolker flaget som et symbol på nationalitet og som en måde fysisk at repræsentere narrativet om, at vi er danskere, der står sammen, hvilket jeg vil

vende tilbage til. Blandt de mest fremtrædende genstande var blomster og lys, der blev lagt af borgerne på de steder ofrene blev skudt, som det fremgår af billede tre.

Billede 3 (DR1 2015)

Billede 4

Både i TV-avisen og ved mindehøjtideligheden blev der vist flere billeder af de mange vejkantmindemærker, som det fremgår af billede tre og fire. Disse er eksempler på, hvordan steder, der før terrorattentatet var ubetydelige, forvandles og får en midlertidig betydning. Dette er i overensstemmelse med både Ammermans og Davies' pointer. Som Davies pointerede, er det en måde at give mening til det meningsløse på. Pantti og

Sumiala kaldte denne type ritualer for 'civic rituals', hvilket antyder, at disse vejkmindemærker er en selvorganiseret og symbolsk handling, der bidrager til at give udtryk for en følelse af fællesskabet efter terrorangrebet. I TV-avisen blev det nævnt, at der blev lagt et vejkmindemærke ved stedet, hvor gerningsmanden, Omar Abdel Hamid El-Hussein, blev skudt af politiet. Det blev dog understreget, at mindesmærket blev fjernet af maskerede mænd, der mente, at vejkmindemærker ikke er en del af muslimsk praksis (DR1 2015, 7:32-7:36).

Billede 5 (ibid.) De maskerede mænd, der er i gang med at fjerne vejkmindemærket

Billede fem viser forskellige opfattelser af og reaktioner på brugen af vejkmindemærker som en del af sørgeritualer. Dette kan indikere kulturforskelle i fortolkninger af vejkmindemærker, idet nogle borgere skabte mindesmærker for at symbolisere fællesskab, mens det af andre blev betragtet som upassende eller i modstrid med religiøs praksis.

Den næste dimension, jeg vil berøre, er den emotionelle. Ved mindehøjtideligheden er der flere eksempler, hvorpå seernes og deltagernes følelser forsøges påvirket. Dette opnås gennem elementer såsom musik, der spiller en central rolle under mindeceremonien. Sangene, der blev spillet, blev nøje udvalgt. Som journalisten Poul Erik Skammelsen beskrev det i en voiceover ”Pernille Rosendahl med Man binder os på mund og hånd. Poul Henningsens sang fra 1940. Dengang Danmark var besat, og måske ikke helt tilfældigt, at den er valgt til i dag... John Lennons fredsbudskab ”Imagine”. En masse mennesker der nu klapper, og ellers bare stod stille og sang med på denne her

sang.. Jeg så udover mængden her, folk, der fældede en tåre. Enkelte der sang med på sangen, måske især den ældre del af befolkningen” (TV 2 2015, 06:50-07:06, 11:58-12:29). Ud fra journalistens beskrivelse kan man udlede, at der er en tydelig ’shared knowlegde’ og ’embodiment’ blandt deltagerne ved mindehøjtideligheden. De ved alle, hvordan det er tilladt at opføre sig. Det er f.eks. acceptabelt at fælde en tåre under de musikalske indslag, eller blot stå stille sammen og synge med på sangene. Dette kan betragtes som et ritual, der fremkalder følelser som sorg og sammenhold, som Davies pointerede. Det er værd at bemærke, at journalisten selv fremhæver disse følelser, hvilket kan være et eksempel på Pantti og Sumialas teori om mediernes rolle i sørgeritualer.

Overborgmesteren understregede endnu en følelse. Han sagde ”Der er al mulig grund til, at vi føler vrede. Vrede over at mørke kræfter forsøger at tage vores frihed, vores tryghed, vores demokrati og vores ytringsfrihed” (ibid., 13:23-13:38). Der tilknyttes dermed en følelse af vrede overfor gerningsmanden samt de onde kræfter. Jeg vil dermed argumentere for, at sangvalgene kan medføre negative følelser, såsom had mod gerningsmanden og mere generelt mod de muslimske fanatikere. Sangene har et budskab om fred og en af sangene kan associeres med krigstiden, hvilket symboliserer undertrykkelse og had. Spørgsmålet er således, om denne adskillelse af ’os’ og ’dem’, blev indlejret i danskernes hverdagspraksis. Ifølge Ammerman burde det være muligt, da hun pointerede, at der tidligere er set mange, lignende eksempler, der har rod i politik og religion. Dette vil jeg lade stå som et åbent spørgsmål, da jeg ikke har mulighed for at undersøge dette nærmere i denne opgave. Pointen er, at ritualet fremmaner visse følelser, som sandsynligvis får gruppen til at føle en større forpligtelse over for samfundet, som Ammerman pointerede det.

I forhold til den æstetiske dimension indfanger sangeren Pernille Rosendahl det med hendes udsagn ”hvor ser her bare sindssygt fint ud heroppe fra, hvor jeg står. Hvis I kunne se det syn, jeg har for mine øjne lige nu. Det er virkelig, virkelig fint.” (ibid., 02:37-02:45). Det syn, hun henviser til, kan ses på billede seks.

Billede 6

Her ses, hvad der ifølge TV2 anslås at være 30.000 mennesker, der er samlet side om side med fakler, der lyser op i mørket, hvilket seerne også kan opleve. Dette er relevant i forhold til Ammermans pointe om, at vi bruger vores sanser til at bedømme vores oplevelser. Det smukke aspekt vil jeg betragte som et positivt aspekt, da oplevelsen symboliserer et samlet Danmark. Dermed kan jeg udlede, at det religiøse sørgeritual, gennem æstetikken, opleves som et positivt eller moralsk korrekt ritual, hvilket fører os til den næste dimension.

Ammerman pointerede, at moral dømmes på baggrund af følelser. Denne følelse af at opleve noget smukt og rørende kan bidrage til en forståelse af, hvad der i denne forbindelse er moralsk rigtig og forkert. Mindehøjtideligheden bliver fremstillet som en moralsk handling gennem både det æstetiske, som det fremgår på billede seks, og det emotionelle. Det passer godt med Ammermans fremstilling af den moralske dom, der består af en kombination af de nævnte dimensioner.

Det er interessant, hvordan der kan findes to forskellige formål med det religiøse sørgeritual. Det første findes i talen af Dan Rosenberg Asmussen, formand for Det Jødiske Samfund i Danmark. Han sagde ”Der spekuleres i disse dage på, om angrebet vil føre til øgede spændinger og øget polarisering mellem muslimer og jøder i Danmark. Det kommer ikke til at ske.. Vi står sammen” (ibid., 29:04-29:42). Ud fra dette citat vil jeg argumentere for, at der ses et forsøg på at opretholde en form for status quo. Terrorangrebet skal ikke lede til forandring eller nærmere øget had. Det står i modsætning til

talen fra den franske ambassadør, der sagde ”Aktivister, som sætter deres liv og deres sikkerhed på spil for at forsvare disse rettigheder. Og det er vores pligt at opfordre dem og beskytte dem. Det er i den ånd, vi holder dette møde.” (ibid., 34:07-34:28). Den franske ambassadør antyder en mere straffende holdning, hvor samfundet bør straffe dem, der modsætter sig samfundets værdier og rettigheder. Det er derfor muligt at udlede, at der kan findes to forskellige moralske dimensioner for den samme begivenhed, afhængigt af hvordan ritualen fortolkes.

Ved mindehøjtideligheden og i TV-avisen bliver der skabt særligt fire narrativer, som jeg vil undersøge nærmere. Det første er det nationale narrativ, ’hvem er vi’. Som tidligere nævnt i analysen er det danske aspekt en betydelig del af fortællingen. Som statsministeren sagde ”Jeg vil i aften sige til alle danske jøder: I er ikke alene. Et angreb på Danmarks jøder er et angreb på Danmark.” (ibid., 19:30-19:54). Hun skaber dermed et nationalt narrativ, hvor fokus i mindre grad er på de enkelte ofre, men på hele Danmark. Der bliver dog også skabt et narrativ om ofrene. Dan Uzan beskrives som følgende ”han var jo et af verdens rareste mennesker. Meget, meget fredsommeligt og meget, meget kærligt menneske. Den, der altid først meldte sig frivilligt..” (DR1, 16:00-16:24). Journalisten tilføjede endda, at han var en vellidt mand. I talen af Dan Rosenberg Asmussen fremhæves det, at Dan Uzan var en ung mand (TV 2 2015, 26:05-26:51). Som Pantti og Sumiala påpeger, kan dette føre til en større ritualisering, da døden af et ungt menneske er mere uventet og mere betydningsfuld. Dette narrativ om Dan Uzan står i diametral modsætning til det narrativ, der skabes om gerningsmanden.

Billede 6 (DR1): fra en video af Omar El-Hussein (i de blå shorts) til en kick-boksningskamp.

I TV-avisen bliver Omar Abdel Hamid El-Hussein fremstillet som en stærkt troende muslim, radikaliseret og voldelig. Videoen, som der henvises til på billede fire, forstærker kun den fremstilling (DR1 2015, 6:38-8:33). Denne kontrast mellem de to personer, en voldelig mand og en fredsommelig, kærlig mand, er et tydeligt eksempel på mediernes magt. Medierne satte rammerne for, hvad der blev inkluderet og udeladt gennem valg af interviews, billeder og videoer. Medierne havde således en særlig indflydelse på at definere og formidle narrativerne, hvilket er i tråd med Pantti og Sumialas teori. Jeg vil tilmed påstå, at det er en måde at betragte de to individers død på som et mikrokosmos i henhold til Davies' begreb. Individerne repræsenterer hver især værdier i samfundet på godt og ondt. Det onde er således Omar El-Hussein og den ekstremisme og terrorisme han repræsenterer, mens Dan Uzan repræsenterer det fredsommelige Danmark. Dermed kan fortællingen om Dan Uzan også betragtes som et nationalt narrativ.

4.4 Ord kan genvinde magten

I analysen har de to individers symbolske betydning været et gennemgående tema. Mindehøjtideligheden handlede således ikke kun om de to ofres død, men også om et nationalt sørgeritual og det nationalt narrativ, der bekræftede 'hvem vi er' som danskere. Ritualet var for samfundet som helhed, der søgte at genvinde magten gennem taler og musik, hvilket blev afspejlet i ord som 'vi står sammen' 'mod mørkets kræfter' og sangvalg med fredsbudskaber og krigsreferencer. Mindehøjtideligheden kan betragtes som et

ritual, der bruges til at genvinde magten over døden. Dermed kan det betragtes som 'words against death'.

Gennem analysen så vi en adskillelse mellem det moralske og det umoralske, der blev udtrykt gennem både det æstetiske og emotionelle. Det umoralske blev beskrevet som de 'mørke kræfter', og fremstillet gennem et negativt narrativ om Omar El-Hussein. I denne sammenhæng er Davies' begreb om 'words against evil' interessant. Som jeg nævnte tidligere, definerer Davies det som den sekulære udgave af 'words against death'. Det væsentlige spørgsmål er, om mindehøjtideligheden kan betragtes som noget religiøst eller sekulært. Er det blot en sekulær tekst, hvor de søger at afværge det onde? Jeg mener dog, at da jeg var i stand til, i større eller mindre grad, at finde eksempler på næsten alle Ammermans seks dimensioner i analysen kan jeg udlede, at det i højere grad er et eksempel på 'levet religion' snarere end udelukkende en sekulær handling.

5. Teoriernes relevans

I denne opgave har jeg undladt et afsnit om mediernes rolle på grund af pladmangel, men jeg har implementeret pointer om mediernes rolle gennem analysen. Der er flere eksempler på, at medierne har haft en særlig magt og adgang. Et gennemgående element var flaget, der bidrog til et nationalt narrativ. Medierne viste også billeder af 30.000 mennesker med fakler, der stod side om side, hvilket symboliserede et budskab om et samlet Danmark. Vejkantsmindemærker blev også vist, hvilket bidrog til at borgerne kunne finde mening i det meningsløse. Et andet tydeligt eksempel på mediernes magt ses i narrativet om gerningsmanden og Dan Uzan, i form af valg af interviews og billeder. Endelig vil jeg fremhæve citatet fra journalisten, der, i en voiceover, forklarede, at nogle fældede en tåre under det musikalske indslag. Dermed fik han påvirket seerne med, hvad de burde føle. Jeg vil dermed argumentere for, at medierne spiller en stor rolle i fremstilling af terrorangrebet.

Jeg har primært brugt Pantti og Sumiala til at analysere mediernes rolle, da medierne ikke havde en betydelig rolle i Ammermans teori. I et meget begrænset kapitel kaldet "Robots, books, films and buildings" berørte Davies emnet i sit værk i, hvor Davies bl.a. fremhæver fjernsynet som det mest betydningsfulde medie. Det er vigtigt at bemærke, at Davies' bog oprindeligt er fra 1997. Han skriver dog i forordet, at han har lavet opdateringer siden da (Davies 2017, vii-viii). Jeg mener, til trods for opdateringerne, at der er sket meget med udviklingen af teknologien, som ikke fremgår af bogen.

Jeg vil ikke mene, at fjernsynet længere er den mest betydningsfulde faktor. Jeg vil i stedet pege på mediernes magt generelt, som den mest betydningsfulde faktor, hvilket også Pantti og Sumiala pointerede.

En anden pointe vedrører Davies' argument om døden som mikrokosmos. Han bruger bl.a. eksemplet med forældreskabet, der udfordres ved et barns død, og betyder et angreb på disse idéer om forældreskabet. Det er en relevant pointe, som jeg selv anvendte i min analyse. Det skal dog bemærkes, at der kan være udfordringer ved argumentet netop pga. den teknologiske udvikling. I en artikel af Refslund & Sandvik vises det, at forældreskabet kan fortsætte online, selvom forældre mister deres barn. F.eks. kan mindet.dk være en måde, hvorpå forældre kan genoprette deres forælderrolle såsom at tænde et lys online og forblive i forælderrollen selvom barnet er dødt (Refslund Christensen and Sandvik 2015, 57-58). Hvis forholdet til barnet fortsætter online, kan det så stadig betragtes som et angreb på samfundets værdier? Pointen her er, at teknologien har udviklet sig enormt meget, og det vil være hensigtsmæssigt for Davies at opdatere det teknologiske afsnit, da dødsritualer, og deres betydningen af dem har udviklet sig i takt med teknologien.

I min analyse fandt jeg flere træk, der indikerer, at mindehøjtideligheden kan betragtes som et nationalt sørgeritual. Jeg kunne endda argumentere for, at medierne skabte et særligt nationalt narrativ, hvor ritualet havde til formål, at definere hvem 'vi' er som danskere og vise, at 'vi' står sammen, samt at genvinde magten over det onde. Ritualet blev brugt til at skabe fællesskab som en måde at håndtere døden på, som Davies også påpegede. Jeg vil dog pointere, at jeg i min analyse ikke fandt det helt store fokus på selve døden, men mere på de mørke kræfter. Jeg vil hermed af to årsager rejse spørgsmålet om, hvorvidt der var et egentligt behov for individer til at håndtere døden. Den første årsag er baseret på Jessie Dezutter et al.s forskning. Den viser, at der er fem forskellige holdninger til døden, der påvirkes af, hvordan mennesker fortolker deres religion. Nogle mennesker, med en mere bogstavelig eller 'closed-minded' tilgang til deres religion, har større tendens til at have mere dødsangst eller til at undgå at tale om døden (Dezutter et al. 2009, 3-4, 10). Det kunne være interessant at undersøge i hvilken grad deltagerne følte dødsangst, for at af- eller bekræfte Davies' teori om, at mennesker har et behov for at tilpasse sig det faktum, at vi skal dø. Desværre var det ikke muligt i denne opgave. Den anden årsag, jeg gerne vil fremhæve, er baseret på 'words against evil'. Det er muligt, at mindehøjtideligheden var sekulær, og det kunne være interessant at undersøge nærmere, hvordan den danske kontekst spillede ind i forhold til religiøsitet.

Desværre har dette heller ikke været muligt, da jeg ikke havde mulighed for at lave interviews med deltagerne, og på den måde få et mere indgående kendskab til motivationen bag elementer som vejkantmindemærker eller hvordan de reelt oplevede narrativet eller flagene osv.

Slutteligt vil jeg pointere, at jeg finder Ammermans teori let anvendelig som analyseredskab, der kunne bruges til at belyse mange aspekter af mindehøjtideligheden samt TV-avisen. Den eneste bemærkning jeg har, er at den kan være for bred. Jeg valgte f.eks. at inkludere TV-avisens elementer, som en supplerende del til mindehøjtideligheden, hvilket betyder, at jeg betragter et egentligt sekulært indslag som en del af et levet religiøst ritual. Det gjorde jeg, da jeg mener, at det er en mulighed med Ammermans teori. Diskussionen om, hvorvidt dette går for langt, kan drøftes, da det er et spørgsmål om, hvornår ritualet starter og slutter. Jeg fandt dog ikke den diskussion yderligere relevant for denne opgave.

6. Konklusion

Gennem min analyse af mindehøjtideligheden og TV-avisen i forbindelse med terrorangrebet i Danmark, kan jeg konkludere, at mindehøjtideligheden kan betragtes som et nationalt sørgeritual. Der blev desuden skabt et nationalt narrativ, der fremhævede fællesskabet og budskabet om et samlet Danmark. I denne sammenhæng var flere af Ammermans dimensioner relevante, herunder den emotionelle, æstetiske, moralske og materielle dimension. Det blev udtryk gennem billeder af mennesker, der stod samlet med fakler i hånden, flag, musik osv. Det kan også konkluderes, at medierne spillede en betydelig rolle i fremstillingen af terrorangrebet. Deres magt, adgang og evne til at forme narrativerne havde stor indflydelse på fremstillingen af terrorangrebet. Dette blev tydeligt i analysen, da medierne havde en særlig rolle i henhold til valg af billeder, interviews samt formidlingen af narrativer. Slutteligt har jeg også diskuteret anvendelsen af de tre teorier. Jeg påpegede, at der kunne være nogle udfordringer ved brugen af Davies teori, da den ikke er opdateret i forhold til de teknologiske fremskridt og deres påvirkning af rituelle praksisser.

7. Litteraturliste

Ammerman, Nancy Tatom.

2021 *Studying Lived Religion: Contexts and Practices*. New York: NYU Press.

Davies, Douglas

2017 *Death, ritual and belief: the rhetoric of funerary rites*. 3rd ed. London: Bloomsbury.

Dezutter, Jessie et al.

2009. "The Role Of Religion in Death Attitudes: Distinguishing Between Religious Belief and Style of Processing Religious Contents." *Death studies* 33 (1): 73-92. <https://doi.org/10.1080/07481180802494289>.

DR1. TV-avisen. Denmark.

2015 <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:3bb7f672-171f-43d2-b727-3da96cd27147>

Pantti, M., and J. Sumiala

2009 "Till death do us join: media, mourning rituals and the sacred centre of the society." *Media, culture & society* 31 (1): 119-135. <https://doi.org/10.1177/0163443708098251>.

Refslund Christensen, Dorthe, and Kjetil Sandvik

2015 "Death ends a life not a relationship: timework and ritualizations at Mindet.dk." *The new review of hypermedia and multimedia* 21 (1-2): 57-71. <https://doi.org/10.1080/13614568.2014.983561>.

TV 2. Mindehøjtidelighed. Denmark

2015 <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:3bb7f672-171f-43d2-b727-3da96cd27147>